

УДК (60):(004):(33):141.78

ЧУРСІНОВА Оксана – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний університет «Львівська політехніка», 12, вул. С. Бандери, м. Львів, Україна, індекс 79013 (churss@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8197-8638>

ЧУРСІНОВ Олексій – магістр кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка», 12, вул. С. Бандери, м. Львів, Україна, індекс 79013 (churoolha@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7389-4146>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.46.14>

Бібліографічний опис статті: Чурсінова, О., Чурсінов, О. (2023). Взаємозв'язок техніки, технонауки, технології та економіки в контексті західного гуманітарного дискурсу. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», № 46, 214–232*, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.46.14>

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТЕХНІКИ, ТЕХНОНАУКИ, ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ЗАХІДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. *Метою статті є виділення в теоріях постіндустріального суспільства положень західних мислителів (Д.Белла, Е.Торффлера, Ж.Бодрійяра) стосовно взаємозв'язку техніко-технологічних та економічних факторів розвитку світу. Методологічні засади дослідження: структурний аналіз, принципи історизму, еволюціонізму та герменевтики. Аналізуються методологічні підходи, що використовуються в дослідженнях представників західної гуманітарної думки, які дали їм можливість визначити провідні тенденції світового історичного процесу з позицій системно-структурного аналізу. Наукова новизна. Осмислення положень праць видатних західних мислителів стосовно взаємозв'язку економічного і техніко-технологічного факторів розвитку суспільства, екстраполяція провідних тенденцій світу в цих ділянках дозволили визначити становище українського суспільства*

як перехідне від індустріального та постіндустріального суспільства. **Висновки.** Розгляд концепцій західних соціологів, філософів та економістів створює можливості виявляти недоліки традиційного економічного мислення, коли йдеться про розвиток науки і технології (технонауки), особливості переходу від індустріального до постіндустріального суспільства (Д.Белл), або від другої до третьої хвилі цивілізації (Е.Тоффлер). Зазначається, що американські мислителі надавали пріоритету знанням, технології (технонауці) в економічному житті суспільства, вважали, що в постіндустріальному суспільстві економіка не визначає прогресу суспільства, а слідує за технологією. Показано, що більшість економістів схильні мислити еволюційно, не адекватно головним тенденціям сучасності, натомість наука і техніка спричиняють революційні зміни суспільства. Окреслюються катастрофічні наслідки технологічного й економічного розвитку суспільства, перетворення економіки на трансеконіміку. Доводиться, що продукт сучасного виробництва створюється сьогодні не з метою отримати споживчу вартість чи мати тривкий продукт, а задля його руйнування, смерті. Система виробництва постіндустріального суспільства істотно живе ціною знищення продукту (Ж.Бодрійяр). Вхідження України в європейський простір, прилучення до загального цивілізаційного прогресу має супроводжуватися поступовим озброєнням економіки засобами технонауки, технологічними досягненнями постіндустріального суспільства. При цьому варто уникати найбільш небезпечних недоліків технологізації та інформатизації економічної сфери нашого суспільства.

Ключові слова: економіка, постіндустріальне суспільство, симулякр, технологія, техніка, технонаука.

CHURSINOVA Oksana – Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor; Associate Professor at the Philosophy Department, Lviv Polytechnic National University, 12 Bandery Str., Lviv, Ukraine, postal code 79013 (churss@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7389-4146>

CHURSINOV Oleksii – Master at the Department of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University, 12 Bandery Str., Lviv, Ukraine, postal code 79013 (churoalha@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7389-4146>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.46.14>

To cite this article: Chursinova, O., Chursinov, O. (2023). Vzaïmozv'iazok tekhniky, tekhnonauky, tekhnolohii ta ekonomiky v konteksti zakhidnoho humanitarnoho dyskursu [Interconnection of technique, technoscience, technology and economy in the context of Western humanitarian discourse]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filosofia» – Human Studies. Series of «Philosophy»: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, № 46, 214–232, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.46.14>

INTERCONNECTION OF TECHNIQUE, TECHNOSCIENCE, TECHNOLOGY AND ECONOMY IN THE CONTEXT OF WESTERN HUMANITARIAN DISCOURSE

Summary. *The purpose of the article is to highlight the positions of Western thinkers (D. Bell, A. Toffler, J. Baudrillard) in the theories of post-industrial society regarding the interrelationship of technical, technological and economic factors of world development. The methodological basis of the research is structural analysis, principles of historicism, evolutionism and hermeneutics. The methodological approaches used in the research of representatives of Western humanitarian thought, which gave them the opportunity to determine the leading trends of the world historical process from the standpoint of systemic and structural analysis are analyzed. Scientific novelty.* Understanding the provisions of the works of prominent Western thinkers regarding the interrelationship of economic, technical, and technological factors of the development of society, extrapolation of the world's leading trends in these areas made it possible to determine the situation of Ukrainian society as a transitional one from an industrial and post-industrial society. **Conclusions.** Examining the concepts of Western sociologists, philosophers and economists creates opportunities to identify the shortcomings of traditional economic thinking when it comes to the development of science and technology (technoscience), the features of the transition from industrial to post-industrial society (D. Bell), or from the second to the third wave of civilization (A. Toffler). It is noted that American thinkers gave priority to knowledge, technology (technoscience) in the economic life of society,

believed that in a post-industrial society, the economy does not determine the progress of society, but follows technology. It is shown that the majority of economists tend to think in an evolutionary way, which is not adequate to the main trends of our time, instead, science and technology cause revolutionary changes in society. The catastrophic consequences of the technological and economic development of society, the transformation of the economy into a trans-economy are outlined. It is proved that the product of modern production is not created today with the aim of obtaining consumer value or having a durable product, but for its destruction, death. The production system of the post-industrial society essentially lives at the cost of destroying the product (J. Baudrillard). Ukraine's entry into the European space, joining the general progress of civilization must be accompanied by the gradual arming of the economy with the means of technoscience, technological achievements of the post-industrial society. At the same time, it is necessary to avoid the most dangerous shortcomings of technology and informatization of the economic sphere of our society.

Key words: *economy, post-industrial society, simulacrum, technology, technique, technoscience.*

Постановка проблеми. В ряді концепцій сучасних мислителів західного світу, присвячених розвитку техніки і технології, акцентується увага на зв'язку науково-технічного прогресу і економічного фактору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські автори дане питання практично не розглядали. Однак аналіз положень теорій видатних західних мислителів стосовно взаємозв'язку економіки і техніко-технологічного розвитку суспільства дає можливість адекватно оцінювати економічну ситуацію сучасної України, адже в нашій країні чимало ознак свідчать про перехід від індустріального та постіндустріального суспільства.

Метою дослідження є виділення в теоріях постіндустріального суспільства положень західних мислителів стосовно взаємозв'язку техніко-технологічних та економічних факторів розвитку світу.

Основний матеріал. Американський соціолог Д.Белл, один з відомих авторів теорії постіндустріального суспільства, значну

частину своїх міркувань приділив впливу феномену індустріалізації, технізації і технологізації на розвиток економіки. Хоч Д.Белл був не єдиним автором, хто відзначав зростання ролі техніки і технологій в структурі економічного життя суспільства, однак саме він став соціальним мислителем, який зміг створити системну концепцію нового суспільства, розкрити суть інформації і комунікаційних технологій в його структурі.

Д.Белла вважають представником технологічного детермінізму, і це твердження має під собою достатню підставу. Але в ході еволюції своїх поглядів він дещо пом'якшив позицію провідної ролі знань, технологій (технонауки) в розвитку соціуму. Мислитель розробив власну методологію дослідження економічних засад суспільства, яку протиставляв економічному детермінізму марксизму. Найбільш характерними методологічними засобами Д.Белла є осьовий принцип, принципи еволюціонізму, марджиналізму та ін.

Осьовий, або основний принцип, у поєднанні з принципом еволюціонізму дозволив мислителю системно осмислювати провідні тенденції минулого і сучасності, зокрема, економічних процесів. Таким осьовим принципом у марксизмі, як він зазначав, є форми власності, через що прийнято виділяти ряд суспільно-економічних формацій (первісну, рабовласницьку, феодальну, капіталістичну). Д.Белл застосовує інший осьовий принцип, який формулює як статус та історичну роль знань. На цій підставі він виділяв три періоди розвитку людства: доіндустріальний, індустріальний, постіндустріальний. Що стосується техніки і технології, що розвиваються на основі наукових знань (іншими словами, технонауки), то провідним фактором суспільного процесу, в тому числі економічного життя, вони стають на другому етапі, тобто в індустріальному суспільстві. На третьому етапі головна роль належить не машині, а телекомунікаційним технологіям, і це по суті телекомунікаційна революція, що відбувається нині. Під впливом критики, в межах якої Д.Белла оголошували носієм технологічного детермінізму, він висуває концепцію багатоаспектності суспільства, яка містить ряд сфер (економічну, соціальну, політичну, культурну), що розвиваються за власними законами. Ці сфери взаємодіють, однак можуть протистояти, що на сьогодні при активному розвитку провідної

телекомунікаційної сфери, яка пронизує всі інші сфери, викликає економічну і політичну нестабільність.

Звертаючись до історії економічної думки, Д.Белл констатував практично розділений розвиток економіки і економічної теорії (політекономії) протягом значного часу. В першій половині ХХ століття Велика депресія у країнах з ринковою економікою спричинила застосування нових заходів подолання кризи. Характерними для цього періоду були незбалансовані бюджети, дефіцитне фінансування, державне замовлення, але всі ці міри постали як результат спроб і помилок і не дали бажаного ефекту. Д.Белл вважав, що лише розвиток інформаційних технологій дозволив синтезувати емпіризм і теорію.

Розвиток економічної науки, на думку Д.Белла, став можливий лише завдяки комп'ютерному буму, в контексті якого відбувалося зближення формальної теорії зі статичними (емпіричними) даними, внаслідок чого сформовано нові економічні дисципліни (економетрика, прикладна економіка тощо). Мислитель вважав, що економічні моделі у суміщенні з комп'ютерними технологіями та базами даних дозволяють проводити політичні експерименти, здійснювати відповідну монетарну і фіскальну політику. На його думку, подальший рух суспільства повинен забезпечуватися поєднанням науки, технології та економіки. Виникають наукомісткі галузі, доля яких постійно збільшується в структурі виробництва і які стають локомотивом розвитку. Прийнято ці процеси пов'язувати з феноменом технонауки. При цьому існування цих галузей забезпечується теоретичними дослідженнями в галузі науки, в тому числі й економічної, що передують виробництву товарів (Bell, 1976, p. 165–166).

Еволюційний підхід у працях Д.Белла застосований стосовно оцінки економічного критерію найманої праці і його ролі у розвитку соціуму. В межах теорії постіндустріального суспільства він розвиває ідею нової типології суспільного устрою. Відповідно найбільш поширений тип трудової діяльності постає як головна характеристика будь-якого суспільства. В доіндустріальний період домінувала сільськогосподарська праця, в індустріальний – праця на мануфактурах, у постіндустріальний – сфера послуг. Основною соціальною зміною, властивою постіндустріальному суспільству, Д.Белл вважав виникнення проблеми

зовнішніх ефектів і необхідність контролю за результатами науково-технічного прогресу. Мислитель пов'язує зовнішні ефекти з особливостями взаємодії між індивідами в процесі зростання зв'язків соціуму. При цьому виникнення зовнішніх ефектів значною мірою зумовлене розвитком науки і техніки, які породжують звуження суспільного простору і необхідність ефективного управління.

Слід також відзначити ще одну особливість методології Д.Белла. Досліджуючи зміни, що відбуваються в постіндустріальному суспільстві, він звертався до ідей маржиналізму у питаннях вибору, які він оцінював як найбільш розроблені в економічній науці, які надаються переносу в теорію інформаційного суспільства. У постіндустріальному суспільстві, на думку Д.Белла, теоретичною і практичною проблемою стає раціональне обґрунтування моделі індивідуальних переваг і її перенос на функціональну модель добробуту груп. Людина, що пропонує іншому раціонально визначену вигоду, повинна мати систему чи міру цінностей. Економічна наука як таку міру пропонує гроші. Однак їх цінність для різних індивідів не однакова.

Проте, як відзначає Д.Белл, в сучасних суспільствах більшість питань, пов'язаних з життям людей, не можуть бути розв'язані лише на підставі економічних чи технічних критеріїв. У постіндустріальному суспільстві формується тенденція до поєднання технічних і політичних рішень. Технічна інтелігенція, чия доля постійно збільшується в постіндустріальному суспільстві, повинна навчитися ставити під сумнів поняття економічної ефективності і раціональності. Адже нині можна говорити лише про раціональність засобів, пов'язаних з цілями, причому лише в тому випадку, коли цілі виразно визнані, а засоби чітко розраховані відповідно до цілей.

Д.Белл порівнює технічні знання в новому суспільстві з тим, що в економіці називається людським капіталом. Технічні знання, отримані шляхом вищої освіти, стають підставою оперативної влади. Головною умовою розвитку людини стає технічна компетентність, вона проникає в усі сфери суспільного життя. Представники нових, затребуваних професій (економісти, інженери та ін.) починають відігравати все більшу роль у процесі прийняття суспільних рішень.

Ідеї Д.Белла стосовно образу економічної людини зводяться до проблеми вибору і раціональності. Раціональність розглядається як можливість врахування все більшої кількості факторів, що дозволяє проектування подальшого розвитку. Впровадження нових технологій у виробничі процеси призводить до збільшення вільного часу для людини, зростання багатства, водночас і до зростання рівня безробіття. Оскільки доля зайнятих у промисловості скорочується, то людина переходить до сфери послуг, де яскравіше проглядається взаємодія між індивідами. Д.Белл розглядає також поняття колективного вибору. Вибір кожної окремої людини пов'язаний з вибором колективу, однак врахування наслідків як для кожного індивіда, так и для всієї спільноти практично неможливе. І це робить людину обмеженою в раціональному аспекті.

Отже, Д.Белл вказує на складність взаємозв'язку між економічними факторами людського життя і раціональністю. Цей взаємозв'язок в динамічному аспекті перебуває під відчутним впливом технологічного детермінізму (Bell, 1976, p. 127).

Інший американський мислитель О.Тоффлер виділяє 4 сфери суспільного розвитку, техно-, соціо-, інфо- і психосферу. Вирішальною серед них є техносфера, адже «джерелом і рушійною силою нововведень у суспільстві постає технологічна революція». Від техносфери залежить тип цивілізації. Соціолог виділяє 3 хвилі (типи) цивілізації. Першою з них технологічною цивілізацією була аграрна, яка характеризується простим розподілом праці, децентралізованою економікою, адже кожна спільнота виробляє всі потрібні речі власними силами. Як зазначає Е.Тоффлер, «... земля була основою економіки, життя, культури, сімейної структури і політики. У кожній з них життя було організовано навколо сільського поселення. У кожній з них існував простий розподіл праці та невелика кількість чітко визначених каст і класів: знать, священики, воїни, раби чи кріпаки. В усіх таких країнах влада була авторитарною. Всюди становище людини в житті визначалося фактом її народження. І всюди в цих країнах економіка була децентралізованою; кожна спільнота виробляла велику частину того, що вона потребувала» (Черничко, Козик, 2021; Toffler, 1980).

Другою хвилею у концепції Е.Тоффлера постає індустріальна цивілізація. Її ознаками є заводи, промислові підприємства,

використання живої сили, м'язів робітників. Людина стає додатком машин; машини створюють нові машини. Для економіки характерна масовість – продукції, розподілу, торгівлі і культури. Соціальна сфера ґрунтується на індустріальній техносфері. Внаслідок цього суспільство поділяється на сфери виробництва і споживання, що веде до економічної напруги та конфліктів. Ознаками економіки цього періоду стають стандартизація, спеціалізація, концентрація виробництва, його централізація. Е.Тоффлер зазначає, що в основі індустріальних перетворень закладено докорінні зміни системи соціально-економічних відносин. Відбувся процес побудови нової ієрархії, яка ґрунтувалася на нових відносинах між власниками капіталу та найманими працівниками, зміні підходів до організації праці та оцінювання її результатів. «Індустріалізм – це щось більше, ніж труби, що димлять, і потокові лінії. Це велика багатостороння соціальна система, що стосувалася будь-якого аспекту людського життя і яка напала на будь-який прояв минулого, пов'язаного з Першою хвилею» (Черничко, Козик, 2021; Toffler, 1980).

В другій половині ХХ ст. приходять третя хвиля технологічних трансформацій. «Технологія, за Е.Тоффлером, є основою цих вражаючих економічних змін. Це не означає, що технологія – єдине джерело змін в суспільстві. Соціальні перевороти можуть бути викликані змінами в хімічному складі атмосфери, кліматі, родючості ґрунту і багатьма іншими факторами. Тим не менше технологія, безперечно, – головна сила, що перебуває в основі пришвидшення ривка» (Toffler, 1970, p. 25). Бачимо, що американський соціолог надає пріоритету технології в економічному житті суспільства, тобто економіка не визначає прогресу суспільства, а слідує за технологією.

Бурхливий розвиток технологій, наукомістких галузей, посилення інтеграційних процесів та ступеня міжнародного поділу праці, зростання залежності від умов технологічного розвитку та посилення ролі знань та науки практично у всіх галузях економіки – всі ці ознаки засвідчують, що людство вже увійшло у новий етап розвитку, перейшло до третьої хвилі еволюції. Найбільш виразними виявами цього етапу є комп'ютери, лазерна техніка, нові види енергетики, гenna інженерія, біотехнології, електроніка, інформатика, теле- і відеокommунікації. Головними

стають не машинні, а інтелектуальні (інформаційні) технології. Однак ситуація в економіці, тобто докорінна зміна змісту і характеру праці, веде до збільшення безробіття. Споживання все більше зближується з виробництвом та управлінням суспільства.

Третя хвиля розвитку цивілізації – постіндустріальне суспільство – починає формуватися у розвинутих країнах з середини 50-х років ХХ ст. Е.Торфлер не дає новій цивілізації чіткого визначення, але наводить чимало її ознак, що засвідчують її принципово новий характер. Багато що у цій виникаючій цивілізації суперечить традиційній індустріальній цивілізації. Це водночас і технічно розвинута, і антиіндустріальна цивілізація. У постіндустріальному суспільстві, як констатував мислитель, інвестиції істотно відрізняються за напрямом та об'єктом інвестування від індустріального суспільства. Перевага надається інвестиціям, спрямованим на покращення якісних характеристик засобів виробництва, на розвиток наукових розробок та впровадження їх результатів у економічну діяльність (технонауку). Соціолог виділяє дві головні форми, які приймає постіндустріальне суспільство. По-перше, це нововведення, тобто здатність виробляти нову продукцію внаслідок інвестування в науку і техніку; по-друге, це управління, здатність використовувати складні системи інформації і комунікацій.

Е.Торфлер також наголошує на динамічному факторі економіки постіндустріального суспільства. Він відзначає: «...Коли у суспільстві зростає темп змін, економіка постійності невблаганно поступається місцем економіці нетривалості. Перше: технологія, що розвивається скоріше рухається в напрямі зниження витратків виробництва, ніж вартості ремонтних робіт. Витатки виробництва залежать від його автоматизації, ремонтні роботи значною мірою залишаються ручною операцією. Звідси слідує, що часто річ вигідніше замінити, ніж ремонтувати. Тому економічно розумніше виробляти дешевше одноразові вироби, що не піддаються ремонту... Друге: технологія, що розвивається, з часом робить можливим вдосконалювати виріб. Комп'ютери другого покоління кращі за тих, що випускалися раніше, а третього – перевищують за своїми характеристиками попередників. Відтоді як ми можемо передбачити подальший технічний

прогрес, все більше удосконалень за менші проміжки часу, економічно вигідніше виробляти речі, які не будуть служити довго, а не товари тривалого користування» (Toffler, 1970, р. 56).

На думку американського соціолога, третя хвиля спричиняє новий образ життя, заснований на відновних джерелах енергії, на методах виробництва, що роблять застарілими більшість фабричних технологій. Така цивілізація несе із собою «новий кодекс поведінки та виводить нас за межі концентрації енергії, грошових коштів і влади» (Черничко, Козик, 2021; Toffler, 1980).

Е.Тоффлер зазначає, що в процесі переходу від однієї до іншої цивілізації відбувається їх зіткнення. Перехід від другої до третьої цивілізації супроводжується економічною кризою, хижацьким винищенням ресурсів, тотальним забрудненням природного середовища, інформаційними війнами, поширенням психічних захворювань. Виходом з цих проблем є перетворення техносфери і одночасно революційні зміни інформаційної сфери, повномасштабне включення у глобальну економіку, створення цінностей за межами ринку, гуманітарна революція. Це дозволить більшості людей ефективно і гармонійно адаптуватися до зростаючих трансформацій у техносфері, економіці і культурі.

У галузі сучасного економічного мислення є упередження і забобони, що заважають економістам адекватно сприймати технологічний фактор розвитку суспільства і оцінювати його в прогностичному аспекті. Е.Тоффлер зазначав, що економісти звикли думати прямолінійно; розмірковуючи про розвиток техніки, враховують лише засоби економічної діяльності. Технологічний вибух вони розглядають як звичне, не революційне розширення минулих досягнень. «Однак суперіндустріальна революція, – вважає мислитель, – рівно піддає сумніву й результати діяльності. Революція загрожує змінити виробництво не просто у стосунку як це «робиться», але й відносно «чому». Коротко кажучи, вона трансформує самі цілі економічної діяльності» (Toffler, 1970, р. 219–220).

Значною заслугою Е.Тоффлера є те, що зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві він розглядав не просто як другу промислову революція чи перехід до економіки послуг, а дещо доволі кардинальне – народження принципово нової, невідомої людям цивілізації, яка змінює самі основи їх буття. Він глибоко

розкрив економічний та соціальний зміст перехідного періоду, показав, що цей період є необхідним і невіддільним для основної маси населення. Е.Томпсон передбачив значні негативні соціальні наслідки науково-технічного прогресу, з'ясував фактори уповільнення його через відсталі структури та відносини.

Серед європейських мислителів, що розглядали взаємозв'язок технологічного і економічного фактору, цікаво звернутися до творчості французького соціолога, економіста і філософа Ж.Бодрійяра. Його міркування стосовно стану і перспектив сучасного суспільства і його економіки відзначаються радикальною критикою. Майже всі негативи нашого світу він пов'язує з технікою, технологією, які посіли панівну роль в житті людини і суспільства і проникли в усі суспільні сфери.

Одним з базових в його міркуваннях є концепт симулякру, через який мислитель аналізує економічні процеси сучасного соціуму. За допомогою симулякрів, вважає Ж.Бодрійяр, замість класів з'явилися маси, які зупинили історичний процес. Тепер «не потреби є основою для виробництва товарів, а навпаки – машина виробництва і споживання виробляє «потреби» (Baudrillard, 1970, p. 114). Симулякр формує середовище прозорості, де нічого неможливо сховати. Надлишок реальності – гіперреальність – породжена технічним безумством досконалого і занадто точного відтворення. Гіперреальність може бути визначена як безконечна репродукція, мікродеталізація об'єктів, перетворення їх на модельні серії (Baudrillard, 1970, p. 116). Сучасна соціальна машина внаслідок надлишкової прозорості, створюваної через техніку, характеризується непристойністю і несправжністю, симуляцією. Все у гіперреальності перестає бути собою, втрачає свою сутність й ідентичність, що цілком стосується й економіки. Це є рухом до межі, катастрофи, смерті. Головними дієвими факторами суспільства є ЗМІ, сучасні телекомунікації, екран, комп'ютер, передові технології, мовчазна більшість мас. Ідеї і цінності, в тому числі економічного плану (прогресу, багатства, демократії та ін.) втрачають сенс, хоч їх відтворення продовжиться і набуватиме все досконаліших форм. Вони розповзаються світом як метастази ракової пухлини, пронизують усе, проникаючи одне в одне. Секс, економіка, політика тощо існують повсюди, отже ніде. Політика сексуальна, бізнес – це

спорт, політика не відрізняється від економіки. Цінності вже неможливо чітко визначити, ідентифікувати, політика стає трансполітикою, економіка – трансеконікою, сексуальність – трансексуальністю. Все піддається радикальному збоченню, все занурюється у пекло відтворення, у пекло того ж самого. Людина фактично перебуває в машині-скафандрі.

Ж.Бодрійяр виділяє ряд стадій (ер) розвитку техніки і економіки. Перша ера характеризується підробкою, двійниками, дзеркалами, театром, грою масок і видовищ, серійно-технічною репродукцією. Це період первинного накопичення капіталу; економіка ґрунтується на живій праці, мускульній силі робітників, «Баснословні енергетичні ресурси, задіяні в техніці, промисловості й економіці, – зазначає мислитель, – не повинні приховувати від нас, що по суті тут всього лише досягається та безконечна репродуктивність, яка хоч і кидає виклик «природному» порядку, але, в кінцевому підсумку, є симулякром і доволі слабким уявним засобом для підкорення світу (Baudrillard, 1976). Симулятивна складова була відносно невеликою за масштабами, оскільки машинна техніка ще не охопила більшості ділянок суспільства.

Другою є ера серійної репродукції, стадія промислового механізму, конвеєру, розширеного відтворення і т. ін., яка продовжується недовго. Зростає доля серійності, а мертва (машинна) праця бере верх над живою працею. Із завершенням первинного накопичення серійне виробництво поступається першістю породжуючим моделям.

Третя ера – це панування симулятивних моделей, симулякрів третього порядку, яка має значно більші масштаби. Відбувається переворот у поняттях походження і мети, адже всі форми змінюються з того моменту, коли симулякри вже не механічно відтворюються, а початково задумуються, виходячи з їх відтворюваності. Це вже не підробка оригіналу, як у симулякрах першого порядку, але і не чиста серійність, як у симулякрах другого порядку; тут усі форми виводяться з моделей шляхом модулювання відмінностей. Смісл має співвіднесення тільки з моделлю, а не з об'єктом, все тепер відбувається не відповідно до власної цілеспрямованості, а виводиться з моделі, створює ніби випереджуючу цільову установку і єдиний фактор правдоподібності.

Це симуляція в сучасному розумінні, стосовно якої індустріалізація утворює лише первинну форму. В кінцевому підсумку основу всього складає не серійна відтворюваність, а модуляція, не закон еквівалентності, а підстановка елементів, тобто не ринковий, а структурний закон цінності.

У техніці чи економіці, підсумовує ці міркування Ж.Бодрійяр, не слід шукати секретів коду, навпаки, саму можливість промислового виробництва варто шукати в генезисі коду і симулякрів. Кожен новий порядок симулякрів підпорядковує собі попередній. Подібно до того, як підробка була поставлена у серійне виробництво, так і весь порядок виробництва нині обертається операційною симуляцією (Baudrillard, 1970, p. 12–13).

В сучасному суспільстві «люди усюди стикаються з тією точкою, де динаміка зростання і надлишку стає подібною до кола і звертається на себе, де все більше система вичерпує себе в самовиробництві. Увесь надлишок продуктивності йде на підтримку умов виживання системи. Єдиним об'єктивним результатом виявляється ракове зростання цифр і балансів, але по суті це повертає суспільство до первинної стадії, до стадії абсолютного зубожіння, до стадії тваринної чи становища туземця, усі сили яких йдуть на виживання...» (Baudrillard, 1970, p. 64). Однак коли ціна системи дорівнює віддачі чи стоїть вище неї, система вважається неефективною. Наш світ поки знаходиться не в такому становищі. Проте внаслідок різних негативних явищ і їх соціальних і технічних коректив вимальовується загальна тенденція до розбалансування внутрішнього функціонування системи – до індивідуального чи колективного дисфункціонального споживання, що росте швидше, ніж функціональне споживання. По суті система паразитує на собі самій.

Це веде до свого роду самопожирання системи. В ситуації прискороного зростання, яка неодмінно породжує інфляційні труднощі, чимала частина населення не здатна підтримувати сучасний ритм життя. Вони виявляються всіма забутими людьми. Ті ж, хто втримується в ритмі й досягає запропонованої моделі способу життя, прикладають надто великі зусилля, які їх виснажують. Тому суспільство вимушене пом'якшувати соціальні наслідки зростання, перерозподіляючи зростаючу частину внутрішнього валового продукту на користь соціальних

вкладень, призначення яких – найперше служити зростанню. Однак приватні чи колективні видатки призначені скоріше протистояти дисфункціям, ніж збільшувати позитивні досягнення. Ці видатки в усіх розрахунках враховуються як показники підйому рівня життя (Baudrillard, 1970, p. 64).

Зростання надлишку, тобто можливість розпоряджатися все більш численними індивідуальними і колективними благами й обладнанням, вважає Ж.Бодрійяр, має як свою протилежність все більш серйозну «шкідливість»: це наслідки промислового розвитку і технічного прогресу, з одного боку, самих структур споживання – з другого. Серед шкідливих наслідків вельми загрозовою є деградація колективного середовища проживання внаслідок економічної діяльності: шум, забруднення повітря і води, руйнування ландшафту, нанесення школи жилим районам через будівництво нових об'єктів (аеропортів, автодоріг і т. ін.). Автомобільне нагромадження має найтяжчі наслідки в технічній, психологічній, гуманітарній ділянках. Проте це не має істотного значення з економічного погляду, адже необхідне інфраструктурне обладнання, додаткові видатки на бензин, на догляд за постраждалими і т. ін. – все це буде, всупереч реальності, підраховано як споживання, тобто постане під прикриттям валового національного продукту та різних статистик показником зростання і багатства. Неможливо перерахувати всі форми виробництва і споживання, які є лише паліативами внутрішньої шкідливості системи зростання. Один раз досягнувши деякої величини, приріст продуктивності майже цілком всмоктується, пожирається цією гомеопатичною терапією росту засобом росту (Baudrillard, 1970, p. 62–63).

Отже, підсумовує Ж.Бодрійяр, деградація в економічній діяльності спричиняє найтяжчі наслідки в технічній сфері. Шкідливість, спричинена технічними і культурними результатами раціоналізації і масового виробництва, не піддається строгому підрахунку. Шкода від техніки в економічній діяльності не очевидна (Baudrillard, 1970, p. 63).

Французький мислитель прогнозує катастрофічні наслідки сучасного технологічного і економічного розвитку суспільства. Те що створюється сьогодні, вироблене не з метою отримати споживчу вартість чи мати по можливості тривкий продукт,

воно вироблене з метою його смерті, прискорення якої рівне тільки інфляції цін. Цього достатньо, щоб поставити під питання «раціоналістичні» постулати будь-якої економічної науки стосовно корисності, потреб та ін. Однак по суті система виробництва живе тільки ціною цього знищення, цього підрахованого постійного «самовбивства» сукупності об'єктів (Baudrillard, 1970, p. 71).

Як приклад того, що виробництво тримається завдяки націленості на знищення, Ж.Бодрійяр наводить приклад з автомобілем. «Розбийте ваш автомобіль, страхування зробить решту» – такий девіз можна озвучити як принцип сучасного автомобільного виробництва. Автомобіль, безперечно, є одним з особливих явищ приватного і колективного, щоденного і довготривалого марнотратства не лише завдяки його споживчій цінності, що систематично зменшується, через його постійно зростаючий коефіцієнт престижу і через величезні суми, які в нього вкладаються, але й через видовищну колективну жертву у вигляді заліза, механіки і людських життів. Ритуальне руйнування матеріалу і життя є доказом надлишку. Отже, суспільство споживання реалізує прагнення до речей, але ще більше воно потребує їх руйнування (Baudrillard, 1970, p. 72). Сучасна техніка це цілком дозволяє.

Створена споживча цінність є значно більш значною, якщо в неї закладене її швидке відмирання. Ось чому руйнування стає основною альтернативою виробництву: споживання є тільки проміжною ланкою між обома (виробництвом і руйнуванням). У споживанні існує глибока інтенція перевищувати себе, перетворюватися на руйнування. Саме тут воно набуває свого справжнього сенсу. В більшості воно в самому повсякденні лишається підпорядкованим системі виробництва, будучи споживанням, що управляється. Ось чому речі найчастіше з'являються через нестачу і чому самий їх надлишок парадоксально означає зuboжіння. Тільки в руйнуванні речі існують у вигляді надлишку і свідчать у своєму знищенні про багатство. Вочевидь, руйнування чи в своїй різкій і символічній формі, чи то в формі систематичної та інституціональної деструктивності приречене стати однією з провідних функцій постіндустріального суспільства (Baudrillard, 1970, p. 72).

Розглядаючи положення праць видатних західних мислителів стосовно взаємозв'язку економічного і техніко-технологічного факторів розвитку суспільства і екстраполюючи ці думки на ситуацію в сучасній Україні, варто зазначити, що в нашій країні існує чимало ознак перехідного періоду від індустріального та постіндустріального суспільства. Даючи оцінку ситуації в Україні стосовно її економіки, техніко-технологічного становища, соціальної та інших сфер, ряд українських авторів відзначають, що наша країна перебуває на індустріальній стадії. Постає нагальне завдання – знайти можливості та методи для того, щоб, завершуючи індустріальний розвиток, поступово переходити до постіндустріального суспільно-економічного розвитку. Слід визначити ефективні напрями реалізації досягнень індустріальної стадії, зокрема, її високих технологій, у співвідношенні із впровадженням технологій інформаційних та телекомунікаційних. Проблема полягає в тому, що Україна перебуває в ситуації економічної кризи, пов'язаної з цілим рядом причин, зокрема через тривале панування в минулому адміністративно-командної системи. Модернізація української економіки повинна здійснити постіндустріальний структурно-технологічний ривок та значно підвищити ефективність економіки (Кулага, Дуброва, 2008, с. 11).

На підставі викладеного вище можна зробити такі **висновки**. Західна гуманітарна думка стосовно взаємозв'язку техніки, технології й економіки на сучасному етапі історії істотно розвивається в межах теорій постіндустріального суспільства. Д.Белл зазначав, що розвиток економічної науки західних країн став можливий лише завдяки комп'ютерному буму, в контексті якого відбувалося зближення формальної теорії із емпіричними даними, внаслідок чого сформовано нові наукові дисципліни економічного циклу (економетрика і прикладна економіка тощо). Мислитель розробив власну методологію дослідження економічних засад суспільства, протиставляв її економічному детермінізму марксизму. Найбільш характерними методологічними засобами Д.Белла є осьовий принцип, принципи еволюціонізму та ін. Характеризуючи економіку постіндустріального суспільства, він окреслив її як економіку зовнішніх ефектів, значною мірою зумовленою розвитком науки і техніки. В цьому суспільстві спостерігається тенденція до поєднання технічних, технологічних,

економічних і політичних рішень, а також істотне підпорядкування економічної функції політичному фактору. В концепції трьох хвиль розвитку суспільства Е.Тоффлера, який також певною мірою використовує принцип еволюціонізму, а також діалектичний підхід, саме із приходом третьої хвилі відбуваються техніко-технологічні трансформації, і технологія стає основою докорінних економічних змін. Суперіндустріальна революція нашого часу, на його думку, трансформує самі цілі економічної діяльності; зокрема добре налагоджений механізм для створення і поширення модних забав сьогодні є істотною складовою сучасної економіки. Е.Тоффлер зазначає небезпеки перехідного періоду від другої до третьої хвилі цивілізації (постіндустріального суспільства). Цей перехід супроводжується економічною кризою, гострими екологічними проблемами, інформаційними війнами тощо. Вихід з цих проблем мислитель бачить на шляху перетворення техносфери і одночасно революційних змін інформаційної сфери, повномасштабного включення у глобальну економіку, створення цінностей за межами ринку, гуманітарної революції. У міркуваннях представника французької філософської та економічної думки Ж.Бодрійяра методологічним засобом постає концепт симулякру, і майже всі негативи нашого світу пов'язуються з технікою, технологією, їх проникненням в усі суспільні сфери, повсякденне життя людей. Він доводить, що руйнування у своїй різкій і символічній формі чи у формі систематичної й інституціональної деструктивності приречене стати однією з домінуючих функцій постіндустріального суспільства. Мислитель прогнозує епоху катастроф, що прийде невдовзі, окреслює катастрофічні наслідки сучасного технологічного і економічного розвитку суспільства. Більшість створюваного сьогодні продукту виробляється не з метою отримати споживчу вартість чи тривкий виріб, а з метою його руйнування (смерті). Система виробництва постіндустріального суспільства живе ціною знищення продукту (наводиться приклад автомобілю), цього підрахованого постійного «самовбивства» сукупності вироблених об'єктів.

Входження України в європейський простір, прилучення до загального цивілізаційного прогресу має супроводжуватися поступовим озброєнням економіки засобами технонауки, технологічними досягненнями постіндустріального суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулага В., Дуброва Л. Україна на шляху до постіндустріального суспільства. *Вчені записки КНЕУ імені Вадима Гетьмана*. 2008. №10. С. 11–15.
2. Черничко Т.В., Козик І.М. Концептуальні основи постіндустріального етапу розвитку економічної системи: теоретичні засади. *Електронний журнал. Економіка та суспільство*. 2021. № 26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/322/308>
3. Bell D. *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books, 1973. 507 p.
4. Bell D. *Future Shock*. New York: Bantam Books, 1970. 541 p.
5. Baudrillard, Jean. *L'échange symbolique et la mort*. Paris: Gallimard, 1976. 347 p.
6. Baudrillard J. *La société de consommation: ses mythes et ses structures*. Paris: Denoël. 1970. 318 p.
7. Toffler A. *The Third Wave*. New York: WILLIAM, 1980. 540 p.

REFERENCES

1. Kulaha V., Dubrova L. (2008). Ukraine na shliakhu do postindustrialnoho suspilstva. [Ukraine is on the way to a post-industrial society] *Vcheni zapysky KNEU imeni Vadyma Hetmana*. № 10, 11–15 [in Ukrainian].
2. Chernychko T.V., Kozyk I.M. (2021). Kontseptualni osnovy postindustrialnoho etapu rozvytku ekonomichnoi systemy: teoretychni zasady. *Elektronnyi zhurnal*. [Conceptual foundations of the post-industrial stage of the development of the economic system: theoretical foundations]. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/322/308> [in Ukrainian].
3. Bell D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books. 507 p.
4. Bell D. (1970). *Future Shock*. New York: Bantam Books. 541 p.
5. Baudrillard, Jean. (1976). *L'échange symbolique et la mort* [Symbolic exchange and death]. Paris: Gallimard. 347 p. [in French].
6. Baudrillard J. (1970). *La société de consommation: ses mythes et ses structures* [The consumer society: its myths and structures]. Paris: Denoël. 318 p. [in French].
7. Toffler A. (1980). *The Third Wave*. New York: WILLIAM. 540 p.